

พระธรรมบาล (ผุย)

(ราว พ.ศ. ๒๓๖๐ - ๒๔๔๘)

ชาติภูมิ

พระธรรมบาล (ผุย) นามเดิม ผุย วัน เดือน ปี เกิดและนามบิดา มารดาไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน ทราบเพียงว่า มีภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านชุมปูน ตำบลคำไฮใหญ่ อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี มีลักษณะรูปร่างสูงใหญ่ ผิวขาว สะอาดสง่างาม ฟันคงทนถาวรไม่โยกคลอนตลอดอายุขัย

การศึกษาบรรพชาและอุปสมบท

พระธรรมบาล (ผุย) ได้รับการศึกษาเบื้องต้นอย่างไรก็ไม่มีหลักฐาน แต่สันนิษฐานว่าคงได้ศึกษาเล่าเรียนด้านตัวอักษรในสมัยนั้นคืออักษรธรรมและอักษรไทยน้อย จากพระอาจารย์วัดใดวัดหนึ่งมาบ้าง พอเป็นพื้นฐานในการศึกษาเล่าเรียนขั้นต่อไป

การบรรพชาและอุปสมบท ได้บรรพชาเป็นสามเณรมาก่อนหรือไม่ และอุปสมบทเป็นพระภิกษุเมื่อใดคาร์เป็นพระอุปัชฌาย์และพระคู่สวด ก็ไม่ปรากฏหลักฐานเช่นกัน ทราบเพียงแต่ว่าเป็นสิทธิวิหาริก (ลูกศิษย์) ของท่านพรหมสโร (พรหมมา) แห่งวัดหนองยาง (ปัจจุบันเป็นวัดร้างที่ตั้งโรงเรียนอุบลวิทยาคมและตลาดสดเทศบาล) เมืองอุบลราชธานีและได้ศึกษาเล่าเรียนมูลกัจจายน์ที่สำนักวัดหลวง มีศิษย์ร่วมสำนักหลายองค์ ที่สำคัญองค์หนึ่งคือ พระธรรมบาล (ผุย) แห่งสำนักวัดยางซึ้ง แขวงเขื่องใน

สำนักวัดหลวงเป็นสำนักสอนมูลกัจจายน์แห่งแรกของเมืองอุบลราชธานี อำนวยการสอนโดยพระมหาราชครูท่านหอแก้วและท่านหอเทพ เป็นเจ้าคณะเมืองอุบลราชธานีองค์แรกและองค์ที่ ๒ ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากพระประทุมราชสุริยวงศ์ (คำผง) เจ้าเมืองมีพระสงฆ์ต่างบ้านต่างเมืองมาศึกษาเล่าเรียนจำนวนมาก เมื่อเรียนจบแล้วก็กลับไปตั้งสำนักที่วัดของตน สำนักวัดหลวงจึงเป็นศูนย์กลางการเรียนมูลกัจจายน์ในยุคแรก มีตำรับตำราคัมภีร์โบราณจำนวนมาก แต่ส่วนใหญ่เป็นภาษาบาลี (ปรีชา พิณทอง, ๒๕๓๘ : ๑๖๖)

ปฏิบัติทางจริยวัตร

พระธรรมบาล (ผุย) เป็นคนขยันขันแข็งเอาใจใส่ในการศึกษาเล่าเรียนมาก กล่าวกันว่ามีเวลาว่างอยู่ ๒ เวลาคือ เวลาฉันกับเวลานอน เวลานั้นนอกจากนั้นอุทิศให้แก่การศึกษาทั้งหมด ถ้าไม่สอนลูกศิษย์ก็จะเปิดพระคัมภีร์ เวลาลูกศิษย์เข้าไปเรียนชุดละ ๖ - ๙ องค์ จะใช้หูฟัง ใครแปลผิดก็จะทักทันที ส่วนมือก็จะใช้จาร (เขียน) หนังสือโบราณด้วยเหล็กจารจนนิ้วหัวแม่มือเป็นบาดแผลถึงกับมีหนองเจาะไซ ส่วนตาก็จะจ้องมองทั้งลูกศิษย์และการจารหนังสือ

นอกจากเป็นผู้เชี่ยวชาญทางคัมภีร์ มีสติปัญญาเป็นเลิศและไหวพริบเฉียบแหลมในการแปลพระปริยัติธรรม ตัดใจความทั้งโดยอรรถและพยัญชนะให้เข้าใจได้ง่าย เป็นที่ชื่นชอบของบรรดาศิษย์แล้ว ยังเป็นผู้เคร่งครัดในพระธรรมวินัย อัน

เป็นแบบอย่างที่ดีแก่บรรดาศิษย์และชุมชนโดยทั่วไปและห่มจีวรสีแก่นขนุนเป็นอาภรณ์อีกด้วย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์ ครองเมืองอุบลราชธานีมีความศรัทธาเลื่อมใสในวัตรปฏิบัติของพระธรรมบาล (ผู้) มากทรงอาราธนาไปรับบิณฑบาตในวังอยู่เสมอ ขณะเดียวกันก็ได้ศึกษาแนวการปฏิบัติพระธรรมวินัยตลอดจนวัตรปฏิบัติไปด้วย ถึงกลับทรงเปล่งวาจาชมเชยพระธรรมบาล (ผู้) ว่า “**ในเมืองอุบลมีแก้ววิเศษ**” พร้อมทั้งได้เชิญชวนอันโตชนและบริวารชน เสด็จมาสงฆ์ที่วัดและประธานอุปัชฌาย์พร้อมด้วยพระอุปัชฌาย์ที่พระอุปัชฌาย์ (ผู้) เคยใช้มาในงานราชพิธี (พิธีหลวง) เมืองอุบลราชธานีตลอดมา

หน้าที่การงาน

เนื่องจากวัดมณีวันาราม (วัดป่าน้อยเดิม) เป็นศูนย์กลางการศึกษาเล่าเรียนของคณะสงฆ์มาก่อน ซึ่งอาจมีมาก่อนหรือเกิดพร้อมกับสำนักวัดหลวง การศึกษาสงฆ์ที่มีมาตั้งแต่ตั้งเดิมนั้นสืบทอดมาจากเวียงจันทน์เป็นส่วนใหญ่ ดร.ปรีชา พิณทอง ได้กล่าวถึงความเป็นมาของ **ตัวหนังสือเมืองอุบลและการศึกษาของคณะสงฆ์เมืองอุบล** บางตอนว่า

“...ตัวหนังสือเมืองอุบลกับของเวียงจันทน์เหมือนกัน คือเป็นตัวลาว (ธรรม) และ ตัวไทยน้อย ตัวหนังสือทั้ง ๒ แบบนี้ได้แบบมาจากประเทศอินเดีย ตัวลาวได้แบบมาจากอินเดียฝ่ายใต้ ตัวบาลี ตัวไทยน้อยได้แบบมาจากอินเดียฝ่ายเหนือ คือ ตัวสันสกฤต

เมื่อลาวนำเอาแบบตัวหนังสือมาจากอินเดียแล้ว ก็มาปรับปรุงเป็นตัวหนังสือลาว คือตัวธรรมและตัวไทยน้อย **ตัวธรรมเป็นหนังสือที่พระสงฆ์ใช้ศึกษาเล่าเรียน ตัวไทยน้อยเป็นหนังสือที่คฤหัสถ์ใช้ศึกษาเล่าเรียน**

ตัวธรรม ที่พระสงฆ์ใช้ศึกษาเล่าเรียนนั้น ได้แก่นมตันน้อย มนต์กลาง สัททา ปาฏิโมกข์มูลกัจจายน์ คือ สนิธิ นามสมาส ตัทธิต อาชยาต กิตก์ การก พระไตรปิฎก คือ พระสูตร พระวินัย พระอภิธรรม ชาดก อรรถกถา กิฎก อฎฎก หรือพูดรวมก็ได้แก่ ความรู้ทางพระพุทธศาสนาอันเกิดมาจากคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์จะต้องศึกษาเล่าเรียน เพื่อให้เกิดความรู้และนำไปใช้ปฏิบัติสั่งสอนบุคคลอื่นด้วย

ตัวไทยน้อย ที่คฤหัสถ์ใช้ศึกษาเล่าเรียนได้แก่ หนังสือก้อม หนังสือผูก หนังสือมัด ชนิดเป็นนิทาน เช่น กภาพเกษ ศิลป์ชัย ศรีธน มโนเร เป็นต้น และหนังสือที่จดเวทย์มนต์ คาถา ตำรายา ศิลปะวิทยาการทุกชนิด...”

“...พระสงฆ์ชาวเมืองอุบลสมัยโบราณ เมื่อเรียนจบชั้นต้นแล้ว ก็ต้องเรียนชั้นต่อไป...เป็นการศึกษาของพระสงฆ์ที่มั่นคงในพระพุทธศาสนาหรือบวชแล้วไม่สึก...เรียกว่า ศาสนทายาท การเรียนแบบดั้งเดิมนี้โบราณเรียก เรียนหนังสือใหญ่หรือเรียนมูลกัจจายน์ เรียนรากเหง้า แก่น เปลือก กิ่งใบ หนังสือแต่ละตัว...” (ปรีชา พิณทอง, ๒๕๓๘ : ๑๕๘ - ๑๖๒)

พระธรรมบาล (ผู้) ตั้งสำนักเรียนมูลกัจจายน์ที่วัดมณีวันาราม จนมีชื่อเสียงโด่งดังมีพระภิกษุสามเณรจากจังหวัดต่าง ๆ มาศึกษาเล่าเรียนจำนวนมาก เป็นผู้มีความขยันเอาใจใส่ในการสอนเป็นอย่างมาก ทั้งเวลาเช้าและเวลาบ่าย นอกจากสอนแล้วยังศึกษาค้นคว้าเป็นกิจวัตรประจำวัน พลิกหนังสือคัมภีร์ไบเบิลจนง้ามมือพุพองเป็นแผล นั่งอ่านหนังสือบนซากะเย็บไม่ไหว ต้องทำห่วงสำหรับห้อยหนังสือแล้วนอนอ่าน เมื่ออ่านคัมภีร์ไบเบิลจบแล้วหากมีเนื้อความเกี่ยวกับพระธรรมวินัยที่พึง

นำไปปฏิบัติ ก็จะไปเล่าให้ลูกศิษย์ฟังอยู่เสมอ ภายหลังจากทำวัตรสวดมนต์หรือมีการประชุมสงฆ์เสร็จแล้ว สมัยนั้น หนังสือพระธรรมวินัยที่มีผู้รู้แปลไว้หายากมาก ผู้ที่ไม่ได้เรียนอรรถบาลีหรือมูลกัจจายน์จะไม่รู้เรื่องราวเกี่ยวกับพระธรรมวินัย ได้อย่างลึกซึ้ง จึงจำเป็นต้องจดจำเรื่องราวข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ มาเล่าให้ลูกศิษย์ฟังอยู่เสมอ

เนื่องจากอยู่ระหว่างเปลี่ยนผ่านจากการศึกษาตามแบบดั้งเดิม เป็นแบบปรับปรุงใหม่ตามแบบอย่างเมืองหลวง (กรุงเทพฯ) โดยที่พระอริยวงศาคตญาณ (ผู้ย) หรือพระธรรมบาล (ผู้ย) เจ้าคณะเมืองอุบลราชธานี องค์แรกและเจ้าอาวาสวัดมณีวนารามเป็นผู้นำมาเผยแพร่ และตั้งมั่นในเมืองอุบลราชธานีกว่า ๓๐ ปีก่อนหน้านั้น มีลูกศิษย์หลายองค์ที่มีสติปัญญาที่ดีในการศึกษาเล่าเรียน แต่ยังไม่เป็นที่พอใจจึงส่งไปสอบไล่พระปริยัติแบบปรับปรุงใหม่ที่กรุงเทพฯ และเพื่อเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่ง จึงได้ส่งพระลูกศิษย์ไปพำนักอยู่จำพรรษาเล่าเรียนที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ๓ องค์ แต่เนื่องจากการเดินทางระหว่างเมืองอุบลราชธานีและกรุงเทพฯ ระยะเวลาไกลและลำบากต้องเดินทางด้วยเท้าเป็นส่วนใหญ่ ใช้เวลาหลายเดือนกว่าจะถึงกรุงเทพฯ เมื่อถึงแล้วได้ศึกษาเล่าเรียนอยู่เพียงปีกว่า แปลหนังสือธรรมบท ยังไม่ได้เข้าสอบสนามหลวง (สนามสอบความรู้คณะสงฆ์) ก็อาพาธด้วยไข้พิษจนถึงแก่มรณภาพทั้ง ๓ องค์ เลยไม่ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์

นอกจากเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านทักษะการพูด การอ่านและการเขียนแล้ว ทักษะที่สำคัญ คือ “การฟัง” พระธรรมบาล (ผู้ย) จะมีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษดังได้กล่าวแล้วว่า ขณะมอบให้ลูกศิษย์แปลหนังสือ จะใช้มือและตาจดจ่ออยู่กับการจาร (เขียน) หนังสือใบลาน หูจะใช้ฟังลูกศิษย์ “แปล” หากแปลผิดก็จะทักทันทีให้แปลใหม่ มีผู้รู้กล่าวว่าทักษะการฟังเสมือน “หูทิพย์” รู้กระทั่งภาษานก คราวหนึ่งขณะฉันอาหารเข้าร่วมกับลูกศิษย์ท่ามกลางบรรดาญาติโยมผู้นำภัตตาหารมาถวายบนหอแจก (ศาลา) พลัดมีนกันน้อยสองตัวมาเกาะที่กิ่งไม้ใกล้ๆ ที่ฉัน นกคู่นั้นก็ร้องจ๊อกแจ๊กตามประสานก เมื่อพระธรรมบาล (ผู้ย) ได้ฟังแล้วจึงพูดขึ้นว่า นกคู่นั้นมันชวนกันไปหากินที่อื่นทางโน้นพร้อมขี้มือไปพอพูดจบนกคู่นั้น ก็บินไปทางนั้นจริง จึงเป็นเรื่องแปลก จะโดยบังเอิญหรือเป็นจริงตามที่พูดก็เป็นเรื่องเกินกว่าที่จะคาดเดา (ผู้เขียน)

พระธรรมบาล (ผู้ย) นับได้ว่าเป็นผู้รักตำราเป็นชีวิตจิตใจ เมื่อทราบที่บ้านใดหรือวัดใดเป็นแห่งหรือแหล่งการเรียนรู้อรรถบาลีมาก่อน หากท่านอาจารย์บ้านนั้นหรือวัดนั้นตายหรือมรณภาพไปก็จะให้ลูกศิษย์รวบรวมตำราเหล่านั้นมาเก็บไว้ จำเป็นต้องสร้างตู้ใส่ตำราเพิ่มขึ้นจำนวนมาก

พระธรรมบาล (ผู้ย) ครองวัด (เจ้าอาวาส) วัดมณีวนารามเป็นลำดับที่ ๔ ต่อจากพระอริยวงศาคตญาณ (ผู้ย) ซึ่งครองวัดอยู่ราว พ.ศ. ๒๓๙๐ – ๒๔๑๐ (๒๐ ปี) ท่านจันทรังสี (จันลา) ครองวัดอยู่ราว พ.ศ. ๒๔๑๑ – ๒๔๒๗ (๑๖ ปี) และท่านสุวัฒน์ (คำ) ครองวัดอยู่ราว พ.ศ. ๒๔๒๘ – ๒๔๓๖ (๘ ปี) และดำรงตำแหน่งสุดท้ายคือเจ้าคณะเมืองอุบลราชธานี ระยะเวลาครองวัดอยู่ราว พ.ศ. ๒๔๓๗ – ๒๔๖๗ (๓๐ ปี)

ในด้านสาธารณูปการ สมัยพระธรรมบาล (ผู้ย) ไม่ได้ให้ความสำคัญในการก่อสร้างเสนาสนะมากนัก คงรักษาสภาพเดิมที่ได้ก่อสร้างมาก่อนแล้ว แต่ให้ความสนใจมากที่สุดคือด้านการศึกษาดังกล่าวแล้ว ถึงกระนั้นก็ยังมองการณ์ไกลซึ่งคล้ายคลึงกับพระอริยวงศาคตญาณ (ผู้ย) คือการปลูกต้นไม้ซึ่งเป็นไม้สำหรับใช้สอยในการก่อสร้างเสนาสนะในอนาคต หลังจาก

นำบรรดาศิษย์สร้างรั้วรอบวัดจนมั่นคงเรียบร้อยแล้ว จึงให้นำกล้าไม้ชนิดต่าง ๆ เช่น ไม้ยาง (ยางนา) ตะเคียนทอง แดง เต็ง รัง พยุง สัก ฯลฯ ปลูกเพิ่มเติมแซมในที่ว่างบริเวณวัด จากวันนั้นถึงวันนี้จะเห็นว่าภายในวัดมณีวนารามเต็มไปด้วยต้นไม้มีค่า ขนาดใหญ่เหล่านั้นมากมาย

เมื่ออายุเข้าสู่วัยชราภาพ เนื่องจากใช้สายตาเพ่งมองจาร (เขียน) อ่านตำรับตำราและการบอกหนังสือ (สอน) แก่ลูกศิษย์มาก จนทำให้จักขุพิการมองแทบไม่เห็น จึงมอบภารธุระการสอนและงานกิจวัตรอื่น ๆ ให้ลูกศิษย์ผู้มีความสามารถทำหน้าที่แทนตามความรู้ ความสามารถของแต่ละคน การเดินทางไปมาไม่สะดวกโดยเฉพาะเดินทางไปวัดบ้านคำไฮใหญ่อันเป็นบ้านเกิด ผู้มานิมนต์มักให้ขึ้นแคร่หามไปมาอยู่เสมอว่า “อย่าบ่นว่าหนักเลย คิดเสียว่าอุตุสำหรับหามตัวหนังสือไปเกิด” มีอยู่คราวหนึ่งพระธรรมบาล (มุย) ขึ้นแคร่หามไปวัดบ้านคำไฮใหญ่และกลับทางเรือตามลำเขบก แวะพักชั้นเพลระหว่างทางเมื่อชั้นเพลเสร็จจะเดินทางต่อบังเอิญมีอาการปวดศีรษะมากจึงขอให้ญาติโยมชาวบ้านดงบัง ช่วยกันหามแคร่เดินทางลัดเลาะมาถึงวัดมณีวนาราม ภายในวันนั้นอาการอาพาธได้กำเริบมากขึ้นกลายเป็นโรคสันนิบาต แพทย์แผนโบราณสมัยนั้นได้เยียวยารักษาสุดความสามารถ จนโรคทุเลาลงและหายเป็นปกติ แต่สายตากลบหลุดลงจนมองไม่เห็นแล้วตาบอดในที่สุด การไปมาต้องใช้คนหาม ฉันทอาหารต้องใช้คนบ้อนอยู่เสมอ การอบรมสั่งสอนลูกศิษย์ก็ทำได้อย่างจำกัดจะด้วยเหตุผลใดก็ไม่มิใครทราบในจิตใจ ได้ขอไปจำพรรษาที่บ้านคำไฮใหญ่หลายพรรษา แต่ลูกศิษย์และญาติโยมผู้ใดใครพเหลื่อมใส ก็แวะเวียนไปกราบสักการะและถวายปัจจัยสีมีได้ขาด

สมณศักดิ์

พระธรรมบาล (มุย) ได้รับแต่งตั้งเป็นตำแหน่ง “พระธรรมบาล” ในฐานะเทียบเท่าเจ้าคณะเมืองในวันเดียวกับพระธรรมบาล (สุ่ย) หรือพระอริยวงศาจารย์ฯ (สุ่ย) และพระธรรมบาล (ทุย) เจ้าสำนักวัดยางขึ้นก แขวงเขื่องใน ซึ่งพระปฐมราชวงศ์ (กุทอง) เจ้าเมืองอุบลราชธานีคนที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๘๘ – ๒๔๐๖) เป็นผู้แต่งตั้ง ส่วนสมณศักดิ์จากทางการกรุงเทพฯ มิได้รับการแต่งตั้ง แม้จะเป็นเจ้าคณะเมืองอุบลราชธานีองค์ที่ ๕ ต่อจากพระอริยวงศาจารย์ (สุ่ย) ก็ตาม

มรณภาพ

พระธรรมบาล (มุย) มรณภาพด้วยโรคชรา ที่กุฎีแดง (ตำหนักแดง) วัดมณีวนาราม อำเภอเมืองอุบลราชธานี สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (เข่ง ดิสฺสโร) ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่พระพรหมมุนีเจ้าคณะมณฑลอุบลเป็นประธานจัดงานฌาปนกิจ ซึ่งจัดทำเมรุแบบนักษัตรดิถี บำเพ็ญกุศล ๗ วัน ๗ คืน แล้วเคลื่อนไปทำพิธีฌาปนกิจที่วัดแจ้ง อำเภอเมืองอุบลราชธานี บรรจุอัฐิไว้ในเจดีย์พระอริยวงศาจารย์ฯ และเจ้าอาวาสองค์อื่น ๆ ในวัดมณีวนารามจนทราบเท่าทุกวันนี้สิริรวมอายุ ๘๘ ปีพรรษา ๖๘

พระธรรมบาล (มุย) เป็นพระคณฤชระที่มีความขยันหมั่นเพียร มุ่งมั่นในการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมเป็นเลิศ เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านอักษรธรรม อักษรไทย ตลอดจนอักษรโบราณอื่น ๆ อย่างยอดเยี่ยม เป็นผู้เคร่งครัดในพระธรรมวินัยอันเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บรรดาสาธุศิษย์และสาธุชนทั่วไป และอุทิศชีวิตให้แก่การศึกษาจนกระทั่งตัวเองพิการทางสายตา นับว่าได้สร้างชื่อเสียงให้แก่ สำนักเรียน วัดมณีวนาราม และคณะสงฆ์จังหวัดอุบลราชธานีให้ขจรขจายออกไปทั่วสารทิศจนเป็น

ศูนย์กลางการศึกษาสงฆ์จากอดีตมาจนถึงทุกวันนี้ จึงสมควรได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็น “ปราชญ์” ของเมือง
อุบลราชธานีอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

กึ่งธรรม. โดยเสด็จพระราชกุศลในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมเสนาณี(กึ่ง มหปผลเถร) กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
ชวนพิมพ์, ๒๕๓๘.

คณะศึกษานุศิษย์. **อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ** พระครูอาทรกิจโกศล (ทอง กนุตสีโล จันทป). อุบลราชธานี : รุ่ง
ศิลป์การพิมพ์ออฟเซต, ๒๕๔๒.

คณะกรรมการจัดทำหนังสือ. **อุบลราชธานี ๒๐๐ ปี**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนการพิมพ์, ๒๕๓๕.

ศิลปากร,กรม. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดอุบลราชธานี**. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔.

ธรรมรัตน์วิสุทธิ,พระ (บุญมา ที่ปทุมโม), และพระเทพประสิทธิมนต์(ประสิทธิ์ เขมังกโร), **อนุสรณ์ต้อนรับพระธรรม
เสนาณี**. กรุงเทพฯ : บริษัท จี เอ กราฟิคอาร์ต จำกัด, ๒๕๓๖.

สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี